

УДК [316.77:005.336.2]:378.011.3-057.175

ORCID 0000-0002-3807-799X

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВИКЛАДАЧА ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ

І.М. Лобачук

В статті розглядаються питання формування комунікативної компетентності викладача іноземної мови як важливої складової його педагогічної майстерності. Висвітлено різні підходи до визначення сутнісної характеристики комунікативної компетентності, її компонентний склад. Розкрито суть комунікативної компетентності викладача іноземної мови та варіативність поглядів дослідників щодо визначення сутності іноземномовної комунікативної компетенції. Проаналізовано розвиток іноземномовної комунікативної компетенції в процесі навчання іноземній мові.

Ключові слова: *комунікативна компетентність, комунікативна компетенція, іноземномовна комунікативна компетенція, мовна компетенція, мовленнєва компетентність.*

КОММУНИКАТИВНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА КАК ВАЖНАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО МАСТЕРСТВА

И.М. Лобачук

В статье рассматриваются вопросы формирования коммуникативной компетентности преподавателя иностранного языка как важной составляющей его педагогического мастерства. Отражены разные подходы к

определению сущностной характеристики коммуникативной компетентности, ее компонентный состав. Раскрыто суть коммуникативной компетентности преподавателя иностранного языка и вариативность взглядов исследователей к определению сущности иноязычной коммуникативной компетенции. Проанализировано развитие иноязычной коммуникативной компетенции в процессе обучения иностранному языку.

Ключевые слова: коммуникативная компетентность, коммуникативная компетенция, иноязычная коммуникативная компетенция, речевая компетенция, речевая компетентность.

COMMUNICATIVE COMPETENCE OF A FOREIGN LANGUAGE TEACHER AS AN IMPORTANT COMPONENT OF PEDAGOGICAL PROFICIENCY

I.M. Lobachuk

The article deals with the issues of formation of the communicative competence of the teacher of a foreign language as an important component of his pedagogical proficiency. Different approaches to definition of the main characteristic of communicative competence, its component structure are reflected. Communicative competence is considered as ability to establish and support necessary contacts with people. Include a certain set of knowledge, skills which provide effective implementation of communicative process in structure of communicative competence. Communicative competence is not only existence of knowledge, skills, but also readiness, their adequate and effective use in direct professional activity.

It is determined that the main criterion of the communicative component is the communicative competence of foreign language teachers, which implies the ability to communicate in writing and verbally with the bearer of a particular language in a real life situation. Variability of the researcher's views on the definition of the

essence and structure of the foreign language communicative competence is highlighted.

It is noted that foreign language communicative competence is the ability and readiness for foreign language communication with native speakers, perceptions and understanding of partners, adequate and timely expression of their intentional intentions. It is proved that the structure of foreign communicative competence includes: discursive competence; sociolinguistic competence; strategic competence; linguistic competence. The development of foreign language communicative competence in the process of learning a foreign language is analyzed. It is proved that the foreign language communicative competence has a complex structure and acts as the interaction and interpenetration of linguistic, socio-cultural and communicative competences, the level of formation of which allows the specialist to effectively implement foreign language, and therefore, interlingual, intercultural and interpersonal communication.

Key words: *communicative competence, foreign language communication competence, linguistic competence, speech competence.*

Постановка проблеми. Сьогодні філософія освіти диктує вимоги до сучасного вчителя, що полягають в готовності до постійного оновлення і систематичного реформування як змісту, так і підходів в освіті, потребі бути мобільним і компетентним. Сучасний викладач іноземної мови стає не тільки спостерігачем, але й активним учасником змін у концепції викладання іноземної мови професійного спрямування. Минають часи, коли достатнім був лише високий рівень професійного читання іноземною мовою. Сьогодні студент перш за все має володіти усним спілкуванням, хоча усі інші види мовленнєвої діяльності, в тому числі навички та вміння слухання та читання безумовно необхідні грамотному фахівцю.

Питання мови вчителя розглядали такі вчені і педагоги як І. Зязюн, А. Макаренко, В. Сухомлинський. Методи, форми і методи навчання іншомовного діалогічного спілкування висвітлені в роботах Н. Гальської, Г. Китайгородської, Р. Мільруда, С. Ніколаєвої, С. Роман, В. Скалкіна, Н.

Скляренко і ін. Дослідженням комунікативної компетентності фахівців різних спеціальностей займалися Т.Бутенко, І Данченко, Н. Завіниченко, О.Касаткіна, І. Козубовська, О. Краєвська, С. Макаренко, В. Назаренко, М.Тимофієва, А. Хом'як, В. Черевко та ін.. Професійній комунікативній компетентності присвячені праці С. Александрової, Д. Годлевської, О.Загородної, З. Підручної, Л. Пляки. Незважаючи на широке висвітлення проблеми комунікативної компетентності викладача, особливості формування іншомовної комунікативної компетенції на заняттях з англійської мови викладачів висвітлені недостатньо.

Мета статті. Розкрити суть комунікативної компетенції викладача іноземної мови та проаналізувати розвиток іншомовної комунікативної компетенції в процесі навчання іноземній мові.

Виклад основного матеріалу. Характеризуючи специфіку предмета «Іноземна мова», слід зазначити, що процес навчання здійснюється в руслі культурологічного, лінгвістичного, лінгвокраєзнавчого, комунікативного і ситуативно-тематичного підходів. Це висуває ряд важливих вимог до педагога-професіонала у сфері іноземної мови, а саме – бути джерелом достовірних і коректних знань з предмета, носієм іншомовної культури, організатором продуктивної ситуативно-тематичної комунікації, що призводить до розвитку і виховання особистості студентів у цілому і дозволяє виробити особистісні сенси суб'єктів навчально-виховного процесу у вищій школі і оцінити всю організовану діяльність.

Комунікативний аспект педагогічної компетентності передбачає здатність налагоджувати й підтримувати відносини з оточенням, досягнення взаєморозуміння й взаємопідтримки, що відбувається на основі принципів толерантності, поваги, розуміння прагнень та інтересів інших людей, їхніх прав [5, с. 17].

Аналіз багатьох наукових джерел свідчить, що комунікативна компетентність – це узагальнена комунікативна властивість особистості, що включає розвинуті комунікативні здібності, сформовані уміння і навички

міжособистісного спілкування, знання про основні його закономірності та правила.

Комунікативна компетентність у навчанні іноземної мови - це сукупність знань про систему мови і її одиниць, їх побудові і функціонуванні в мові, про способи формулювання думок в мові, що вивчається і розуміння суджень інших, про національно-культурні особливості носіїв мови, що вивчається, про специфіку різних типів дискурсів; це здатність вивчаючого мову його засобами здійснювати спілкування в різних видах мовленнєвої діяльності відповідно до вирішуваних комунікативних завдань, розуміти, інтерпретувати і породжувати зв'язні висловлювання [6, с. 4].

Комунікативна компетентність передбачає такий рівень взаємодії з оточуючими, який дозволяє викладачеві в межах своїх здібностей і соціального статусу успішно функціонувати зі студентами та колегами, а також наявність життєвого досвіду, ерудиції, наукових знань та ін. Комунікативна компетентність містить такі складові:

- комунікабельність (здатність встановлювати й підтримувати необхідні контакти з іншими людьми);
- володіння змістовною інформацією та вміння оперувати нею;
- здатність до партнерської взаємодії та досягнення взаєморозуміння.

Якщо компетентність характеризують як знання, уміння, навички та способи організації спілкування, то компетенцію — здатність фахівця використовувати набуті знання, сформовані вміння тощо.

Таким чином, компетентність розуміємо як більш широке поняття, складовими якого може бути сукупність певних компетенцій.

Основним критерієм комунікативного компонента є комунікативна компетенція викладачів іноземних мов, під якою розуміємо здатність спілкуватися письмово і усно з носієм конкретної мови в реальній життєвій ситуації. При цьому особлива увага приділяється смисловій стороні вислову, а не тільки правильності використовуваних мовних форм. У змісті комунікативної компетенції американські лінгвісти виділяють граматичну, соціолінгвістичну, стратегічну і мовну компетенції.

Н. Гез до змісту терміна «комунікативна компетенція» включає вербально-когнітивну (здатність опрацьовувати, групувати, запам'ятовувати і у разі необхідності згадувати знання, фактичні дані, застосовуючи мовні позначення), лінгвістичну (здатність розуміти, продукувати необмежену кількість умовно правильних речень за допомогою засвоєних мовних знаків і правил їх поєднання), вербально-комунікативну (здатність брати до уваги під час мовленнєвого спілкування контекстуальну доречність і вживання мовних одиниць для реалізації когнітивної та комунікативної функцій) і метакомунікативну компетенції (здатність володіти понятійним апаратом, який необхідний для аналізу та оцінення засобів мовленнєвого спілкування) [3, с. 19]

На думку В. Введенського, комунікативна компетенція є показником поінформованості педагога про цілі, сутність, структуру, засоби, особливості педагогічного спілкування; зумовлює прагнення до постійного вдосконалення комунікативної діяльності, орієнтацію на особистість людини як на головну цінність, передбачає здібності до нестандартного, творчого розв'язання завдань, що виникають у процесі педагогічного спілкування [2, с. 54]. Комунікативна компетенція передбачає сформованість відповідних знань, умінь і якостей фахівця, які сприяють ефективній взаємодії з іншими суб'єктами педагогічного процесу і здатність розв'язувати завдання педагогічної діяльності у процесі спілкування на міжособистісній основі. Комунікативна компетенція викладача іноземних мов базується на знаннях правил і норм організації комунікації засобами іноземної та рідної мови і чуттєвому досвіді, що дають змогу орієнтуватися у ситуаціях педагогічного спілкування, розуміти мотиви, інтенції, стратегії поведінки людини. Зміст комунікативної компетенції утворюють також комунікативні уміння, які, згідно з думкою Л. Карпової [4, с. 37], допомагають викладачеві спілкуватися із студентами, колегами, обмінюватися інформацією і на цій основі налагоджувати педагогічно доцільні відносини з ними.

Як і будь-яка з професійних компетенцій, комунікативна компетенція викладача визначається мінімум трьома складовими:

- когнітивною (що фахівець знає з цього питання);

- операційною (як фахівець реалізує свої знання на практиці);
- мотиваційною (як фахівець ставиться до певної сфери власної діяльності).

Іншомовна комунікативна компетенція, на думку вітчизняних дослідників (І. Бім, Н. Гальська, Р. Мільруд, В. Сафонова, Є. Соловова) - здатність і готовність до іншомовного спілкування з носіями мови, сприйняття і розуміння партнерів, адекватному і своєчасному висловлюванні своїх розумових намірів [11].

У сучасних дослідженнях термін “іншомовна комунікативна компетенція” тлумачать так: • здатність брати до уваги у мовленнєвому спілкуванні контекстуальну доречність і вживаність мовних одиниць для реалізації когнітивної та комунікативної функцій [3, с. 18];

• знання мови, високий рівень практичного володіння як вербальними, так і невербальними її засобами, а також досвід володіння мовою на варіативно-адаптивному рівні залежно від конкретної мовленнєвої ситуації [8, с. 14]; • ступінь задовільного володіння певними нормами спілкування, поведінки як результат навчання, як засвоєння етно- і соціально-психологічних еталонів, стандартів, стереотипів поведінки, ступінь володіння технікою спілкування, як мовну систему в дії [9, с. 12].

Іншомовна комунікативна компетентність визначається як складне інтегративне ціле, яке забезпечує компетентне професійне спілкування мовою спеціальності в умовах міжкультурної комунікації [12]. Вона передбачає сформованість комунікативних умінь у чотирьох основних видах мовленнєвої діяльності (аудіювання, говоріння, читання, письмо), наявність мовних знань (фонетичних, граматичних, лексичних) та навичок оперування ними. Засобом формування професійної комунікативної компетентності є спілкування, але у тому випадку, якщо воно здійснюється на діяльнісній, ситуативно-обумовленій, мотиваційній основі з використанням професійно орієнтованого змісту як теми спілкування [1].

Ю. Федоренко [13, с. 7] відносить до складових іншомовної комунікативної компетенції мовленнєву, мовну, дискурсивну, стратегічну та

соціокультурну компетенції. Мовленнєва компетенція ґрунтується на таких видах компетенцій: • компетенція у говорінні (охоплює компетенцію в діалогічному та монологічному мовленні);

- лексична (лексичні знання і мовленнєві лексичні навички);
- граматична (граматичні знання і мовленнєві граматичні навички);
- фонологічна (фонетичні знання та мовленнєві слухо-вимовні навички).

Мовна компетенція охоплює мовні знання (лексичні, граматичні, фонетичні та орфографічні) та відповідні навички. Дискурсивна компетенція охоплює комунікативні вміння, пов'язані з умовами реалізації окремих мовленнєвих функцій із застосуванням адекватних мовних моделей-зразків.

Мовленнєва компетентність педагога – складова його професійної компетентності, а недотримання та порушення викладачем мовно-мовленнєвих норм може стати причиною низького рівня мовно-мовленнєвого розвитку студентів і мати негативний вплив у їх навчально-пізнавальній діяльності. Тому викладачі іноземних мов повинні досконало знати норми сучасної іноземної літературної мови, уміти користуватися академічними лінгвістичними словниками іноземної мови, стежити за правильністю усного мовлення.

На думку Н.А. Сура, до структури іншомовної комунікативної компетентності відносяться:

- дискурсивна компетентність – здатність поєднувати окремі речення у зв'язне усне або письмове повідомлення, дискурс, використовуючи для цього різноманітні синтаксичні та семантичні засоби;

- соціолінгвістична компетентність – здатність розуміти і продукувати словосполучення та речення з такою формою та таким значенням, які відповідають певному соціолінгвістичному контексту іншомовної комунікації;

- стратегічна компетентність – здатність ефективно брати участь у іншомовній комунікації, обираючи для цього вірну стратегію дискурсу, а також адекватну стратегію для підвищення ефективності комунікації;

- лінгвістична компетентність – здатність розуміти та продукувати вивчені або аналогічні їм висловлювання, а також потенційна здатність розуміти нові, невивчені висловлювання іншомовного середовища [10, с.191].

Н. А. Сура визначає: «Іншомовна професійно орієнтована комунікація – процес, у межах якого забезпечується потенційна здатність комунікантів реалізувати обмін інформацією іноземною мовою, а також самостійно здійснювати пошук, накопичення й розширення обсягу професійно значущих знань у процесі природного іншомовного професійно орієнтованого спілкування із зарубіжними фахівцями. Комунікативна компетентність є особливим видом професійної компетенції, яка визначається як готовність та здібність до оволодіння предметними, науковими знаннями в професійному спілкуванні [10, с.190]».

Аналіз цих підходів засвідчує, що іншомовна комунікативна компетенція є багатокомпонентною структурою. Отже, ефективність її розвитку значною мірою залежатиме від урахування різних механізмів та чинників, що притаманні процесу вивчення іноземної мови.

Висновки. Викладач постійно вдосконалює процес навчання з метою створення умов для ефективного засвоєння матеріалу. Комунікативний підхід дозволяє якісно по новому закріплювати відповідний лексичний матеріал, удосконалювати монологічне та діалогічне мовлення, формувати навички професійного читання та аудіювання. Теоретичний аналіз проблеми дослідження дозволяє стверджувати, що рівень ефективності комунікативного процесу зумовлений рівнем сформованості іншомовної комунікативної компетентності викладача. Компетентність – це стійка готовність і здатність людини до якої-небудь діяльності «зі знанням справи». У нашому випадку такою діяльністю виступає іншомовна комунікація викладача у процесі навчання іноземній мові. Звідси визначення іншомовної комунікативної компетентності як інтегративного утворення особистості, яке має складну структуру і виступає взаємодією і взаємопроникненням лінгвістичної, соціокультурної та комунікативної компетенцій, рівень сформованості яких дозволяє спеціалісту ефективно здійснювати іншомовну, а отже, міжмовну,

міжкультурну і міжособистісну комунікацію. Проаналізовані моделі є спробою описати й пояснити складне явище “комунікативна компетенція” через виділення багатьох її елементів. Узагальнюючи, зазначимо, що розглянуті нами питання не вичерпують окресленої проблеми і потребують подальшого її дослідження.

Література:

1. Библикова Э.В. Формирование основ иноязычной коммуникативной компетентности у будущих экологов: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08/ Эльвира Витальевна Библикова. – Майкоп, 2006. – 29 с.

2. Введенский В.Н. Моделирование профессиональной компетентности педагога / В.Н. Введенский Педагогика. – 2003. – № 10. – С. 51–55.

3. Гез Н.И. Формирование коммуникативной компетенции как объект зарубежных методических исследований // Иностранные языки в школе. 1985. № 2. С. 17–24.

4. Карпова Л.Г. Формування професійної компетентності вчителя загальноосвітньої школи: дис. ... канд. пед. наук / Л.Г. Карпова. – Харків, 2003. – 207 с.

5. Кривцов С.В. Тренинг: Учитель и проблемы дисциплины / С.В. Кривцов. – М.: Генезис, 2000. – 288 с.

6. Литвинко, Ф. М. Коммуникативная компетенция: принципы, методы, приемы формирования: сб. науч. ст. Белорусский государственный университет [Электронный ресурс] / Ф. М. Литвинко. – Минск, 2009. – Вып. 9. – Режим доступа: <http://www.bsu.by/Cache/pdf/230533.pdf>.

7. Лобачук І.М. Розвиток іншомовної комунікативної компетенції в процесі навчання студентів нелінгвістичних вузів іноземної мови / І.М. Лобачук // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. – 2013. – № 40. – С.199-202.

8. Павленко О. О. Формування комунікативної компетенції фахівців митної служби в системі неперервної професійної освіти: Автореф. дис. ... д-ра пед. наук. 13.00.04. К., 2005.

9. Прудникова Н.Н. Педагогическая технология формирования иноязычной компетенции студентов неязыковых вузов: Автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. Саратов, 2007.

10. Сура Н А. Іншомовна професійна компетентність: головні принципи та компоненти процесу навчання професійно орієнтованого спілкування / Сура Н А. // Вісник Луганськ. держ. пед. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка. – 2003. – № 4 (60). – С. 190–192.

11. Таюрская, Н. П. Иноязычная коммуникативная компетенция: зарубежный и российский опыт [Электронный ресурс] / Н. П. Таюрская // Гуманитарный вектор. – 2015. – № 1 (41). Грани профессионального развития. – Режим доступа: <file:///C:/Users/user/Downloads/inoyazychnayakommunikativnaya-kompetentsiya-zarubezhnyy-i-rossiyskiy-opyt.pdf>.

12. Тенищева В.Ф. Интегративно-контекстная модель формирования профессиональной компетенции: автореф. дис. ... докт. пед. наук: 13.00.01 / Вера Федоровна Тенищева. – М., 2008. – 44 с.

13. Федоренко Ю.П. Формування у старшокласників комунікативної компетенції в процесі вивчення іноземної мови: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Луцьк, 2005.